

УРАХУВАННЯ ЛІНГВОПСИХОЛОГІЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК УСНОГО І ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ В ОРГАНІЗАЦІЇ МОВНОЇ ОСВІТИ ІНЖЕНЕРІВ

Організація мовної освіти майбутніх інженерів повинна базуватися на визначенні тих різновидів усного й писемного мовлення, які необхідні їм як у процесі оволодіння спеціальністю, так і в подальшій професійній діяльності. З цією метою необхідно уточнити деякі поняття, що є принциповими для методики навчання мов. До них, насамперед, належать «мова», «мовлення», «мовленнєва діяльність».

Теорія мовленнєвої діяльності, що стала базовою категорією в лінгводидактиці другої половини ХХ ст. засновується, окрім теорії діяльності О.Н.Леонтьєва та Л.С.Виготського, й на лінгвістичних спостереженнях щодо внутрішньої неоднорідності поняття «мова», у результаті яких відбулося розмежування понять «мова» і «мовлення», виведення поняття «мовленнєва діяльність».

На внутрішню неоднорідність поняття «мова» звернув увагу ще на початку ХІХ ст. В. Гумбольдт, який відзначав необхідність «абстрагуватися від того, що вона (мова) функціонує для позначення предметів і як засіб спілкування і, навпаки, з більшою увагою поставитися до її тісного зв'язку з внутрішньою, духовною діяльністю і до взаємного впливу цих двох процесів» [7, с. 90]. Розвиваючи думку про неоднорідність мови, Ф. де Соссюр говорив про мову (langage) як мовленнєву глобальну діяльність мовного колективу і окремого індивіда та мову (langue) як знакову систему. Відповідно, language-мовленнєва діяльність (для окремого індивіда) означає те спільне, що охоплює й інші явища – мовну здібність і мову як систему (соціальну, конвенційну норму). Обидва ці явища мовленнєвої діяльності реалізуються в мовленні (parole) [Див.: 18, с. 11]. Подальшого розвитку питання про неоднорідність мови набуло в працях Л.В.Щерби. Зокрема в роботі «О трояком аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании» вчений виділив три аспекти мовних явищ. Перший аспект склали «процеси говоріння і розуміння», які вчений називає «мовленнєвою діяльністю», другим аспектом визначаються «мовні системи», тобто словники і граматики мов і, нарешті, третій аспект складають «мовні матеріали» (тексти) як «сукупність усього, що говорить і розуміється в певній конкретній обстановці в ту чи іншу епоху життя даної суспільної групи» [Див.: 20, с. 26]. З розглянутого вчений доходить важливого висновку, що «мовна система і мовний матеріал – це лише різні аспекти єдиної даної в досвіді мовленнєвої діяльності» [20, с. 26]. Відтак, визначаючи неоднорідність «мовних явищ», Л.В. Щерба одночасно визначив те, вихідне, що лежить в їхній основі – мовленнєву діяльність. Отже, вже на початку ХХ ст. було введено в науковий обіг ті поняття, які знайшли всебічного дослідження в подальші роки і є ключовими поняттями сучасної методики навчання мов.

Оскільки об'єктом навчання у сучасній лінгводидактиці є мовленнєва діяльність, яка трактується психологами і методистами у нерозривній єдності з поняттями «мова» і «мовлення» (напр., міркування І.О.Зимньої: «мова є засобом, а мовлення способом формування і формулювання думки засобами мови в процесі мовленнєвої діяльності індивіда» [9, с. 27]. «Мова і мовлення – це протиставляються один одному, а об'єднуються воедино як засіб і способи здійснення різних видів мовленнєвої діяльності в цілях спілкування людей між собою» [9, с. 35]), необхідно більш докладно зупинитися на аналізі лінгвістичної і психологічної природи означених феноменів.

Відзначимо насамперед етнокультурне значення мови, її роль в ідентифікації нації: «мова... належить суспільству, охоплює і «включає у свій діапазон» досвід нації, відображає її картину світу, ... може бути окреслена як національно-когнітивний простір, в якому виявляється дух народу, його багатство (А.П. Загнітко).

Однак в межах започаткованого дослідження дихотомія «мова» – «мовлення» буде розглядатися під лінгводидактичним поглядом. Мова характеризується в науці насамперед як лінгвістична категорія, як система знаків, як засіб. Найчастіше в її визначеннях застосовуються такі іменники, як система, код, засіб, схема, або ж прикметники соціальне, істотне, потенційне, віртуальне, загальне, абстрактне, постійне, нормоване. Наведемо приклади: «мова є всією системою значень, що охоплює і мовні, і предметні значення, які відображають якості і властивості реального світу (О.О. Леонтьєв)» [13, с. 126]. Мова – це сукупність мовних знаків, система категорій, система граматичних форм і норм, а мовлення – це процес використання конкретної мови конкретною людиною за характерними для даної мови законами, правилами, ... це практичне користування мовою з наперед визначеною метою (А.М.Богуш) [Див.: 3, с. 37-38]. Мова – єдина, цілісна складна знакова система, ...яка служить не лише засобом комунікації, обміну думками, ... а й засобом їх формування (Н.Д.Бабич) [1, с. 12]. Мова є засіб не виражати уже готову думку, а створювати її О.О.Потебня [15, с. 130]. Мова – це система знаків, одиниці якої і відношення між ними утворюють ієрархічно впорядковану структуру (О.Я.Гойхман) [5, с. 8].

У визначеннях мовлення підкреслюється його процесуальність, діяльність, конкретність, несоціальність, несистемність, випадковість, ненормованість тощо. Мовлення одночасно вважається і лінгвістичним, і психологічним, і комунікативним явищем. У різних визначеннях мовлення підкреслюються ті чи інші його характеристики: мова – це «засіб спілкування у можливості (потенції)», а мовлення – «ті ж засоби у дії (реалізації)» (Б.М.Головин) [6, с. 28]. Мовлення – це практичне користування мовою в конкретних ситуаціях із наперед визначеною метою, це діяльність за допомогою мови (Н.Д.Бабич) [1, с. 12]. Мова – специфічно людський найважливіший засіб спілкування між членами певного колективу, а мовлення – практичне користування мовою з різними комунікативними, виражальними і пізнавальними цілями. Мова – історично усталена система систем звуків, звукосполучень, значень тощо, а мовлення – діяльність за допомогою мови, мова в дії, мовний процес. Відмінність між мовою і мовленням по суті така ж, як між засобами діяльності й самою діяльністю (І.О.Синиця) [17, с. 11]. Мовленням називають один з видів комунікативної діяльності людини: використання мови для спілкування з іншими людьми; мовленням називають результат діяльності – текст (О.Я.Гойхман) [5, с. 8]. Мовлення – це діяльність спілкування ... засобами мови, ... це мова в дії. Мовлення – це форма існування свідомості (думок, почуттів, хвилювань) для іншого, що слугує засобом спілкування з ним, і форма узагальненого відображення дійсності, чи форма існування мислення [16, с. 443].

Розмежування мови і мовлення важливе для методики. На недоліки в організації навчального процесу, до яких може призвести недиференційований розгляд означених понять, вказувала І.О.Зимняя: «в курсі шкільного навчання іноземних мов основна увага звертається на навчання засобів вираження думки, тобто на саму мову в навчанні... таких видів мовленнєвої діяльності як говоріння слухання і читання. Відпрацюванню ж способу формування і формулювання думки (мовлення – *О.К.*) не надається належної уваги навіть у процесі навчання говоріння» [9, с. 35]. Вчена водночас відзначала, що «значимим для практики навчання може виявитися висновок про відносну автономність мовних і мовленнєвих характеристик мовленнєвого висловлювання, ...оскільки це може викликати диференціювання методів навчання залежно від того, що є основним об'єктом навчання на даному етапі – мова як система одиниць і правил оперування ними чи мовлення як способу формування і формулювання думки засобами мови [10, с. 29]. Т.О. Ладженська зауважувала, що, спираючись на диференціацію понять «мова» і «мовлення» методисти «розрізняють вивчення системи мови і вивчення функціонування мови. По суті на цій основі виділюються функціонально-стилістичний і змістовий план роботи з розвитку мови учнів» [14, с. 4]. Л.П.Федоренко зазначала, що розмежування понять «мова» і «мовлення» допомагає чіткіше визначити об'єкт навчання в кожному випадку: «вивчення мови – це засвоєння даних, здобутих ученими-лінгвістами в області фонетики, лексики, граматики, стилістики, ...навчання мовлення – це розвиток навичок застосування мови для мислення, спілкування тощо» [8, с. 9]. Р.Ю.Барсуку вказувала на те, що це розмежування виявилось плідним «для розвитку таких методичних прийомів, які сприяють практичному оволодінню мовленням з одночасним засвоєнням системи мови [2, с. 61].

Розглянемо докладніше основні форми реалізації мовлення та особливості кожної з них.

У психології і методіці навчання мов виділяють внутрішнє мовлення, яке є «необхідним етапом підготовки до зовнішнього розгорнутого мовлення» (О.Р.Лурія). Реалізується внутрішнє мовлення в узагальненому вигляді, семантичними комплексами, в яких проєктуються контури майбутнього висловлення. Далі внутрішнє мовлення перетворюється на зовнішнє шляхом відбору конкретних слів і побудови конкретних речень, висловлень, текстів (етап реалізації). Г.С.Костюк відзначав, що внутрішнє мовлення може бути як «максимально скороченим, так і досить розгорнутим, залежно від того, чи намагаємось ми щось зрозуміти для себе, чи мислено намагаємось щось пояснити співрозмовнику, чи намагаємось повільно викладати свої думки, коли старасьмося подумки підготуватися і надати думкам найбільш точних формулювань» [11, с. 37-38]. Враховуючи таку вказівку психолога, методисти одержали серйозну зброю з розвитку внутрішнього мовлення, оскільки в цьому плані розкритий механізм внутрішнього мовлення, розкриті можливості створення системи вправ, яка б сприяла, за необхідності, або згортанню внутрішнього мовлення, або розгортання. На етапі розгорнутого внутрішнього мовлення може здійснюватися робота з планування змістового і формального компонентів майбутнього зовнішнього розгорнутого висловлювання. З цього приводу І.О.Синиця зазначав, що привчати учнів обдумувати своє мовлення у внутрішньому плані, спонукати їх до цього, створюючи відповідні умови, – один з ефективних шляхів розвитку зовнішнього мовлення.

Зовнішнє, реалізоване мовлення існує в усній і писемній формах. Усна і писемна форми мовлення тісно пов'язані одна з одною, розвиток однієї форми мовлення позитивно впливає на іншу. Проте усне і писемне мовлення мають свої особливості, що визначають специфіку методичної роботи над кожною з форм.

Усне мовлення – мовлення живе, проказуване і чути, тобто розраховане на слухове сприйняття. Воно породжується безпосередньо в процесі мовлення (Н.Д.Андрєєв), виникає в результаті словесної імпровізації (Т.О.Ладженська), підтримується співрозмовником (П.І.Іванов) Усне мовлення ситуативне, відбувається в конкретній мовленнєвій обстановці. В усному мовленні-бесіді мовці, окрім предметно-змістовного аспекту мовлення, мають у своєму розпорядженні «цілу гаму виражальних засобів, за допомогою яких передається те, що не доказане в самому змісті мовлення» [16, с. 454]. Усне мовлення миттєве, спонтанне, тобто зазвичай непередбачене, потребує оперативності, швидкої реакції, високої мовленнєвої готовності, не дає часу на обдумування, підбір слів і конструкцій. Усне мовлення важче обробляти ніж писемне, воно не допускає великої кількості виправлень. Усне мовлення здібнішого імпровізоване і недостатньо сплановане, у ньому наступна фраза співрозмовника залежить від останньої фрази іншого. «Через брак часу на формування думки, – зазначає І.О.Синиця, – в усному мовленні трапляється багато недорочностей, неточностей, нетактовностей» [17, с. 16]. В усному мовленні необхідно утримувати в пам'яті те, що сказано, і вміти прогнозувати, передбачати ще не сказане. Т.О.Ладженська відзначає такі особливості усного мовлення, як лаконізм (стилістичність висловлення) і в той же час надмірність (часті повтори), уривчастість (паузи у пошуках потрібних слів), неповноту речень, доповнювану ситуацією спілкування, наявність зайвих слів – заповнювачів пауз тощо.

Психологічні особливості усного мовлення визначають його власне лінгвістичні особливості: у ньому «частіше живаються прості неповні речення» (Ф.П.Сороколетов), воно складається з «незакінчених речень, окликів, запитань та відповідей, вигуків, реплік, коротких повідомлень» (Г.М.Бородич), для нього характерна «тенденція до розчленування висловлювання (вставні слова і под.), недослівний характер відтворення прямої мови» (А.П.Загнітко). Усне розмовне мовлення має свій специфічний словник, синтаксис, стилістичні особливості, відрізняється особливостями сприйняття і породження. Таким чином, усне мовлення характеризується як комунікативно-психологічним, так і мовними особливостями, які повинні враховуватися в процесі роботи над цією формою мовлення.

Усне мовлення існує в двох різновидах – діалогічному і монологічному. Діалог – розмова двох осіб, монолог – значне за тривалістю висловлення однієї людини; виділяють ще поллог – розмову декількох осіб. Діалог – це «мовлення, що складається з реплік, це – ланцюг реакцій. Відтак, він майже завжди вміщує в себе «можливість недомовлення, неповного висловлення, непотрібності мобілізації всіх тих слів, які повинні були б бути мобілізовані для виявлення такого ж мислинневого комплексу в умовах монологічного мовлення» [4, с. 363].

Учені відзначають такі особливості діалогічного мовлення: 1) можливість відсутності власного мотиву; 2) граматична будова діалогу визначається тим, що він завжди відбувається в певній мовленнєвій ситуації; 3) застосування немовних компонентів (О.Р. Лурія); 4) одночасність реалізації у двох видах мовленнєвої діяльності (говоріння і слухання) (А.П. Загнітко); 5) природність: «монолог значною мірою є штучною мовною формою, ... справжнє своє буття мова виявляє лише в діалозі» (Л.В.Щерба), «будь-яка взаємодія людей є саме взаємодією; вона по суті намагається уникнути односторонності, хоче бути двосторонньою і уникає монологу» (Л.П. Якубинський); 6) швидкість темпу і недостатня мовна правильність: «діалогічне мовлення передбачає

висловлювання «відразу» і навіть «аби як», «як-небудь» (Л.П. Якубинський); 7) значна роль аперцепції: «наше сприйняття і розуміння чужого мовлення аперцепційне: воно визначається не тільки (а часто і не стільки) зовнішнім мовленнєвим подразненням, але й всім раніше набутиим нами внутрішнім і зовнішнім досвідом і, зрештою, складом психіки того, хто сприймає» (Л.П. Якубинський); 8) шаблонність мовленнєвої взаємодії (Л.П. Якубинський). Одиницею діалогу є діалогічна єдність.

На відміну від діалогу монологічне мовлення більш розгорнене, має свою композицію, являє собою той або інший тип мовлення (монолог-опис, монолог-розповідь, монолог-міркування) або може бути змішаного типу. На протилежну композиційну простоту діалогу монолог являє собою певну композиційну складність (Л.С. Виготський, Л.П. Якубинський). І.О. Сіниця зазначає, що за своєю структурою і способом спілкування монологічне мовлення є по суті перехідним між усним і писемним і навіть ближчим до писемного, ніж до усного. У його основі, зазначає О.Р. Лурия, лежить і самостійний мотив, і самостійний задум, які повинні бути достатньо стійкими для визначення створення програми активного мовленнєвого мовлення. У монологі спостерігається свідоміший добір мовних засобів, він характеризується ознаками зв'язного тексту – цілісності, зв'язності, членованості тощо.

Писемне мовлення, на відміну від усного, частіше є підготовленим, воно більш нормативне. Для нього характерний суворий відбір мовних засобів, розгорнутість, синтаксична складність і повнота. Л.С. Виготський зазначає з цього приводу, що «писемне мовлення є найбільш багатослівною, точною і розгорнутою формою мовлення» [4, с. 363].

Писемна форма мовлення як об'єкт навчання має як переваги, так і недоліки. До перших належить його статичність, фіксованість, що дає можливість повторно звертатися до нього для аналізу, перетворення, запам'ятовування з метою відтворення [Див.: 19]. Труднощі у продукуванні писемного мовлення пов'язані з тим, що на відміну від усного спілкування, де «співорозмовник і навіть мовчазний слухач допомагають регулювати мовлення», це відбувається, оскільки «безпосередній контакт із співорозмовником у розмові швидко виявляє незрозуміння, реакція слухача доволі довго для мовця спрямовує його мовлення в потрібне русло; змушує докладніше зупинитися на одному, пояснити інше тощо. ... Той же, хто пише, повинен самостійно визначати побудову своєї мови так, щоб вона була зрозумілою для читача» [16, с. 455]. Л.С. Виготський зазначає, що писемне мовлення вимагає для свого хоча б мінімального розвитку високого ступеню абстракції [4, с. 263].

Методика роботи над тим або іншим видом мовлення будується з урахуванням наведених комунікативно-психологічних і власне мовних його особливостей. Неврахування означеного призводило в практиці викладання мови до того, що робота велася лише в сучасній теоретичному, лінгвістичному аспекті, а комунікативний, діяльнісний, функціональний аспекти в ньому ніяк не враховувалися. З цього приводу І.О. Сіниця ще в 1974 р. зазначає, що «розвиток мовлення в усіх його компонентах (зв'язність, зорієнтованість, самостійність, виразність, лексична і синтаксична синонімія, інтонавання тощо) потребує подолання вузького утилітарного підходу, метою якого є по суті лише засвоєння граматики, а точніше – орфографічна і пунктуаційна грамотність. Розвиток мовлення не може зводитися тільки до обслуговування питань правопису» [Див.: 17]. Інколи не лише вчителі, але й деякі методи забувають про вторинність писемного мовлення, про його похідність від усного, виходить, що їх підвищена увага до писемного мовлення за рахунок усного повертається саме реальною недооцінкою писемного мовлення, яке може бути успішно засвоєне лише на базі правильної і повноцінної усної форми спілкування. І.О. Сіниця застерігала: «усний спосіб формування і формування думки засобами мови являє собою якісно інше явище у порівнянні з писемним. Тому виникає подвійне, чи правомірно навчати іноземних мов на матеріалі читання текстів (у яких, як правило, «закладений» письмовий спосіб формування і формування думки), очікувати від учнів правильності усного способу, що характеризується своїми особливостями» [9, с. 33].

Треба також мати на увазі, що в роботі над мовленням необхідно враховувати його активні (продуктивні) і пасивні (рецептивні) форми, розмежовувати за роллю комунікативів у мовленнєвих актах: людина в комунікативній виступає або в ролі реципієнта, тобто того, хто сприймає мовлення (на слух або під час читання), або в ролі творця мовленнєвих висловлень (під час говоріння і письма). В теорії мовленнєвої діяльності для позначення відмінностей у діяльності, що пов'язана з продукуванням чи сприйняттям мовленнєвого висловлення, був запроваджений термін «види мовленнєвої діяльності», авторство якого належить Л.В. Щербі. О.О. Леонтьєв зазначає, що поняття видів мовленнєвої діяльності є міжпредметним, належить як до психології, так і до методики викладання мов. Навчання говоріння, читання, аудіювання і письма «є по суті формуванням специфічних мовленнєвих навичок і засвоєнням на них мовленнєвих чи комунікативних вмінь. Види мовленнєвої діяльності – це й різні види мовленнєвих навичок і мовленнєвих вмінь» [Див.: 12]. Поняття видів мовленнєвої діяльності в методиці викладання мови дозволяє більш чітко уявити собі психологічні закономірності формування відповідних навичок та вмінь. Відтак, методичні прийоми, види вправ і т. ін. повинні бути співвіднесені зі структурою і формуванням відповідних психологічних механізмів, завжди комплексних і багаторівневих. На практиці «необхідність забезпечувати формування окремих психологічних операцій і їх комплексів не може не рахуватися з фактом взаємодії різних видів мовленнєвої діяльності, їх взаємної переплетеності, особливо при розв'язанні складних комунікативних завдань» [12]. Людина, як цілісний суб'єкт психічної діяльності, як особистість використовує свої мовленнєві навички (в широкому значенні) і вміння для розв'язання актуальних для неї життєвих проблем. В унісон зазначеному є визначення видів мовленнєвої діяльності І.О. Зімньою, яка розглядає їх як «основні види взаємодії людей в процесі їхнього вербального спілкування» [10, с. 9], адже саме в спілкуванні, в суспільно-комунікативній діяльності розв'язується більшість проблем життєвого циклу.

Здійснений нами докладний аналіз різних форм і видів мовлення, виявлення психологічних і лінгвістичних особливостей кожного з цих різновидів мовлення закономірно визначають питання про те, яких форм і видів мовлення необхідно навчати у вузі, щоб забезпечити адекватну мовну підготовку студентів-інженерів до оволодіння спеціальністю і подальшої професійної діяльності. Відповідь на означене питання можна дати, розглянувши професійні і професійно-комунікативні потреби інженера.

Професійна діяльність інженера охоплює такі етапи інженерного пошуку (І.Б. Авдєєва): формулювання задачі, пошук варіантів рішення, аналіз варіантів рішення, оцінка результатів. Одним з аспектів професійної діяльності інженера є робота з замовником, виробником, споживачем. На етапі *формулювання задачі* важливим є такі професійно-мовленнєві вміння як 1) формулювання технічних вимог з використанням стандартних формулювань (володіння усним і писемним мовленням. Переважає писемне мовлення); 2) читання креслення – вміння переходити від графічної інформації до словесного опису виробу (вся інформація на кресленні згорнута і формалізована. Переважає усне мовлення). Для етапу *пошуку варіантів рішення* важливі вміння словесно описувати схему і взаємодію елементів схеми. Для цього необхідно володіти термінологією, що застосовується в інженерії, дотримуватись логіки викладу, правильно застосовувати засоби між фразового зв'язку в реченні і абзаци (володіння усною і писемною формами наукового монологічного мовлення). Для *аналізу варіантів рішення* необхідне володіння спеціальною термінологією в сфері математичного моделювання; вміння словесно здійснювати перехід від технічного опису об'єкта до формалізованого опису мовами інших дисциплін, зокрема, мовою математики, логіки, фізики, техніки (наприклад, якщо необхідно дослідити властивості шпильки, її моделюють як пружну балку, що зазнає навантажень згинання: технічний об'єкт – шпилька (реальний об'єкт), опір матеріалів – балка (ідеальний об'єкт), математична модель – формула розрахунку згинання балки (володіння усною і писемною формами наукового мовлення). На етапі *оцінки результатів* важливого значення набуває володіння термінологією; навички роботи з науково-технічною довідковою літературою; вміння написати оглядовий реферат (володіння науково-технічним під стилем у писемному монологічному мовленні). На етапі *роботи з замовником, виробником, споживачем* професійними комунікативними потребами інженера є володіння професійно грамотним зв'язним мовленням для: обговорення труднощів у виконанні завдання; формулювання технічного завдання; уточнення технічного завдання; здійснення замовленого обладнання і т. ін.; для забезпечення професійної діяльності; ведення переговорів про купівлю, продаж, обладнання тощо (володіння усною літературною і науковою діалогічною формою мовлення, діалогічним мовленням з елементами монологу, навичками ділового спілкування). Відтак, у процесі навчальної і професійної діяльності інженер потребує володіння різноманітними формами (усне і писемне) і видами (діалогічне і монологічне) мовлення. Навчальний процес в царині мовної освіти в технічному вузі повинен будуватися з урахуванням професійно-мовленнєвих потреб майбутніх інженерів у різних формах і видах мовлення та врахування лінгвопсихологічних особливостей зазначених різновидів мовлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бабич Н.Д.* Основи культури мовлення. – Львів: Світ, 1990. – 232 с.
2. *Барсук Р.Ю.* Основи обучения иностранному языку в условиях двуязычия. – М.: Высш. школа, 1970. – 176 с.
3. *Богуш А.М.* Методика навчання української мови в дошкільних закладах Навч. посібник. – К.: Вища шк., 1993. – 327 с.
4. *Виготський Л.С.* Мышление и речь // Избранные психологические исследования. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1956. – С. 39 – 385.
5. *Гойхман О.Я., Надеина Т.М.* Речевая коммуникация: Учебник / Под ред. проф. О.Я. Гойхмана. – М.: Инфра-М, 2005. – 272 с.
6. *Головин Б.Н.* Введение в языкознание. – 3-е изд., испр. – М.: Высшая школа, 1977. – 311 с.
7. *Гумбольдт В.* О различии строения человеческого знаков и его влияния на духовное развитие человеческого рода // Звегинцев В.А. История языкознания XIX – XX вв. в очерках и извлечениях. Ч. I. – М.: Просвещение, 1964.
8. *Закономерности усвоения родной речи: Учеб. пособие.* – М.: Просвещение, 1984. – 160 с.
9. *Зимняя И.А.* Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке: Пособие для учителей средней школы. – М.: Просвещение, 1978. – 159 с.
10. *Зимняя И.А.* Психология слушания и говорения: Автореф. дисс... докт. психол. наук: 19.00.01. – М.: МГУ им. М.В. Ломоносова, 1973. – 32 с.
11. *Костюк Г.С.* О психологии понимания // Ученые записки института психологии. Т. 2. УССР, 1950.
12. *Леонтьев А.А.* Что такое виды речевой деятельности // Начальная школа: плюс-минус. – 2000. – № 5.
13. *Леонтьев А.А.* Язык и речевая деятельность в общей и педагогической психологии: Избр. психол. труды. – М.: Моск. психолого-соц. инт-т, Воронеж: НПО «МОДЭК», 2001. – 448 с.
14. *Методика развития речи на уроках русского языка: Пособие для учителей / Н.Е. Богуславская, В.И. Капинос и др. Под ред. Т.А. Ладыженской.* – М.: Просвещение, 1980. – 240 с.
15. *Потебня А.А.* Мысль и язык – М.: Лабиринт, 1999. – 300 с.
16. *Рубинштейн С.Л.* Основы общей психологии: В 2 т. Т. 1. – М.: Педагогика, 1989. – 488 с.
17. *Сіниця І.О.* Психологія усного мовлення учнів 4 – 8 класів. – К.: Рад. школа, 1974. – 206 с.
18. *Слюсарева Н.А.* Теория Ф. де Соссюра в свете современной лингвистики. – М.: Наука, 1975. – 112 с.
19. *Федчик В.А.* Теория мовленнєвої діяльності як основа методики розвитку мовлення // http://www.rusnauka.com/22_NIOBG_2007/Philologia/20doc.htm
20. *Щерба Л.В.* О трех аспектах языковых явлений и об эксперименте в языкознании // Языковая система и речевая деятельность. – Л.: Наука, 1974. – С. 24 – 39.

Подано до редакції 17.09.08

РЕЗЮМЕ

В статті розглянуті різні форми (устна і письмена) і види (діалогічна і монологічна) мовлення. Розкриті їх лінгвопсихологічні особливості. На основі професійно-комунікативних потребностей студентів-інженерів показана необхідність роботи в вузі над всіма формами і видами мовлення.

SUMMARY

The article analyses different forms (oral and written) and kinds (dialogue and monologue) of speech, characterizes their linguistic and psychological features. The necessity of developing all forms and kinds of speech is shown on the basis of professional and communicative needs of future engineers.
